

Atf / Citation

YILDIZ, H. (2024). "Ayanzâde Nâmık Ekrem'in Şiirlerinde II. Meşrutiyet'in İlanı". *Gazi Türkiyat*, 35: 89-115.

Geliş / Submitted 22.07.2024

Kabul / Accepted 31.10.2024

DOI 10.34189/gtd.35.005

AYANZÂDE NÂMIK EKREM'İN ŞİİRLERİNDE II. MEŞRUTİYET'İN İLANI

Proclamation of The 2nd Constitutional Monarchy in Ayanzade Namık Ekrem's Poems

Hatice YILDIZ*

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanı, yakın dönem Türk tarihinin önemli olaylarından biridir. 23 Temmuz 1908'de ilan edilen Meşrutiyet sayesinde 1877'de Sultan II. Abdülhamid tarafından süresiz olarak kapatılmış olan Osmanlı Mebusan Meclisi yeniden çalışmalarına başlar. İstibdat döneminin sona ermesi görece bir özgürlük ortamı yaratır ve bu durum özellikle basın-yayın dünyasında büyük yankı uyandırır. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde çıkan gazete ve mecmualarda sabık dönem ağır bir şekilde eleştirilirken II. Abdülhamid idaresine başkaldıran askerler ile İttihat ve Terakki Cemiyeti övülür. Bu büyük siyasi olay ve onu takip eden toplumsal değişimler edebiyatta da kendine yer bulur. Dönem boyunca kaleme alınan pek çok tiyatro ve romanda II. Meşrutiyet'in ilanı konu edilir. İlgili yıllarda öne çıkan isimlerden Tevfik Fikret, Ahmet Hâşim ve Mehmet Âkif gibi pek çok şair de şiirlerinde bir yandan II. Abdülhamid devriyle hesaplaşır bir yandan da hürriyet kahramanlarını yüceltirler. Ayanzâde Nâmık Ekrem de bu şairler arasındadır. Aynı zamanda bir eğitimci olan şair, kaleme aldığı şiirlerde II. Meşrutiyet'in ilan edilmesini kutlar ve daha iyi bir gelecek için çalışmak gerektiğini vurgular. Şair kimi şiirlerinde de hayal kırıklıklarını dile getirir. Bu makalede, Ayanzâde Nâmık Ekrem'in söz konusu şiirleri tematik açıdan değerlendirilecektir. Böylece II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Türk şiirinde yüksek sesle dile getirilen kavramlar ve duygular yeni örneklerle açıklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayanzâde Nâmık Ekrem, Türk şiiri, II. Meşrutiyet, II. Abdülhamid, hürriyet, meşveret.

Abstract

The proclamation of the 2nd Constitutional Monarchy is a significant event in recent Turkish history. With the declaration of the Constitutional Monarchy on July 23, 1908, the Ottoman Parliament, which was closed indefinitely by Abdülhamid II in 1877, was reinstated. This ended the era of tyranny and ushered in an atmosphere of freedom, which had a profound

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/TÜRKİYE. hatice.yildiz@hbu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6494-3276

impact, particularly in the press world. Following the proclamation of the Constitutional Monarchy, newspapers and magazines heavily criticized the preceding era, and concurrently, they extolled the soldiers who had rebelled against the reign of Abdulhamid II. and the Committee of Union and Progress. This pivotal political event and the societal changes that ensued also influenced literature. Many plays and novels written during this period centered around the theme of the declaration of the 2nd Constitutional Monarchy. Prominent poets such as Tevfik Fikret, Ahmet Hâşim, and Mehmet Akif, who were influential figures of that time, lauded the champions of freedom and reckoned with the Abdulhamid period in their poetry. Ayanzâde Namık Ekrem is among these poets. As an educator, the poet celebrated the proclamation of the 2nd Constitutional Monarchy in his poems and emphasized the necessity of working towards a better future. The poet expresses his disappointment in some of his poems. In this article, the themes in Ayanzâde Namık Ekrem's poems will be examined, and the concepts and emotions expressed in Turkish poetry after the declaration of the 2nd Constitutional Monarchy will be illuminated with new examples.

Keywords: Ayanzade Namık Ekrem, Turkish poetry, 2nd Constitutional Monarchy, Abdülhamit II, freedom, consultation.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyıl itibarıyla yüzünü Batı'ya dönmesinin ardından giriştiği modernleşme çabaları öncelikli olarak askerî ve teknik sahalara matuftur. Bununla birlikte bu gayretlerin toplumsal ve siyasi hayatta da kaçınılmaz sonuçları olur. Buna bağlı olarak Türk siyasi hayatında demokrasinin gelişimi, Batılılaşma ve modernleşme hareketleriyle birlikte okunabilir. Bir yetki ve otorite paylaşımı söz konusu olmamakla birlikte, 1839 yılında ilan edilen "Tanzimat Fermanı" bu yönde atılan ilk önemli adımdır, denebilir. Mustafa Reşid Paşa'nın okuduğu bu ferman ile padişah, ilk kez kendi hak ve yetkilerinin sınırlandırılmasını; Müslim, gayrimüslim bütün Osmanlı Devleti vatandaşlarının hukuk önünde eşit sayılmasını kabul eder ve her birinin hakkına riayet edeceği sözünü verir (Engelhardt 1999: 44; İnalçık 2006: 29; Berkes 2006: 214-219). Söz konusu ferman ile devlet işlerinde ihtiyaç duyulan değişiklikler gerçekleştirilmeye çalışılır. Kurulan meclisler, demokratikleşme çabalarını artırır. Devlet kurumlarının ve askeriyenin yeniden düzenlenerek merkezî yapı korunmak istenir. 1856 yılında ilan edilen Islahat Fermanı da bu bakımdan genişletilmiş bir içeriğe sahiptir ve Tanzimat'la birlikte gelişen yarı anayasal düzenin devamını hedefler (Seyitdanlıoğlu 2006: 263). Tanzimat ve Islahat fermanları ile birlikte siyasi ve toplumsal hayatta işitmeye başlayan hürriyet, kanun, hukuk, medeniyet, terakki gibi kavramlar dönemin aydınları tarafından sık sık kullanılmaya başlar. Abdülaziz'in saltanatı sırasında yayın hayatına başlayan ilk Türk gazeteleri aracılığıyla yeni bir edebî dil oluşurken yeni fikirler ve kavramlar da gündeme gelir (Mardin 1991: 86). Tanzimat dönemi yazarlarının düşünce yazılarında olduğu kadar şiirlerinde de ele aldığı bu yeni kavramlarla, günümüzün parlamenter sistemine benzeyen bir idare önerilir ve bu şer'î hukuka uygun bir şekilde açıklanmaya çalışılır. Özellikle "Yeni Osmanlılar" adı altında toplanan bir grup aydının birbirlerinden farklı bakış açılarıyla da olsa meşrutî bir idare istedikleri bilinmektedir. Bu aydınlar yazılarında dile getirdikleri "meşveret", "adalet", "icma-ı ümmet" gibi İslamî referanslar aracılığıyla bir kamuoyu oluşturmayı da başarırlar (Mardin 1996: 449). Gerek yeni oluşan bu zihniyet dünyası gerekse dönemin etkili devlet adamlarının da

çabasıyla, 1876'da tahta çıkan II. Abdülhamid, I. Meşrutiyet'i ilan eder. Birkaç ay içinde Midhat Paşa, Nâmık Kemal ve Ziyâ Paşa'nın da dâhil olduğu komisyonun çalışmalarının sonucunda Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olan Kanun-ı Esasî yürürlüğe girer ve 1877'de Umumî Meclis açılarak çalışmalarına başlar (Karal 2007: 1-9, 222-232). 1878 yılında Osmanlı-Rus harbi sebebiyle padişah tarafından meclisin süresiz olarak tatil edilmesiyle birlikte meşruti idare de sona erer. Bu kısa süreli ilk tecrübe, anayasal düzenle halkı tanıştırır ve yapılan yayınlar aracılığıyla hukukun üstünlüğü ve halkın egemenliği hakkında bir şuur oluşturur. Bu yıllarda düşünce yazılarıyla olduğu kadar edebî eserleriyle de adalet, hürriyet, medeniyet ve hukuk konularını işleyen edebiyatçılar, Tanzimat dönemi edebiyatını "içtimai bir karakter"e büründürür (Koçak 2009: 79; Tanpınar 2013: 17). Topluma yeni değerleri tanıtmayı bir misyon olarak benimseyen şair ve yazarlar, edebî kimliklerinin yanı sıra birer eğitimci rolü de üstlenir ve Batılılaşma yolunda öncülük eder. Şinasî, Tanzimat Fermanı'nın ilanında rol oynayan Mustafa Reşid Paşa'ya yazdığı kasidede "*Bir itik-nâmedir insâna senin kânûnun! Bildirir haddini Sultân'a senin kânûnun*" (2005: 9) demek suretiyle hukukun ve yasanın gücünü vurgularken, Nâmık Kemal, "hürriyet"e kaside yazar ve bir Osmanlı vatanseverliğinin doğmasını sağlar (Tanpınar 2000: 245). Dönem edebiyatının önemli bir özelliği kazandığı bu siyasi niteliktir. Bu durum, sonraki yıllarda da birçok şair ve yazarın edebiyatı benzeri bir işlevle kullanmasının yolunu açacaktır. II. Abdülhamid dönemi edebiyatı bu bakımdan bir istisna olarak değerlendirilebilir.

II. Abdülhamid'in 1878'den 1908'e kadar sürecek otuz yıllık saltanatında ise otoriter bir yönetimi benimsediği ortadadır. Bütün yetkiyi şahsında toplayarak mutlak hâkimiyet sağlayan sultan, şahsi hak ve hürriyetlere riayet etme gereği duymaz, kurduğu jurnal teşkilatıyla yandaş veya muhalif herkesi gözetimi altında tutar ve basın hürriyetini de ortadan kaldırır (Karal 2007: 258-268). Bu sebeple II. Abdülhamid dönemi tarih kitaplarında "İstibdat Devri" diye de anılır. Bu dönem basına uygulanan sansür oldukça ciddi boyuttadır. Sansür heyetinin onayından geçmeyen yazılar yayımlanmaz, Nâmık Kemal, Ziyâ Paşa gibi edebiyatçıların kitapları basılmaz. "[M]urat, ihtilal, Yıldız" gibi kelimeleri yazmak cesaret ister. Bu sebeple pek çok muhalif gazete ve dergi yurt dışında yayın hayatına devam eder ve bir "sürgün basını" oluşur (Koloğlu 1992: 50-52). Yurt içindeki yayınlarda ise mevcut baskılar sebebiyle sadece edebiyat veya bilimsel malumat içeriğine sahiptir. *Hazine-i Fünûn*, *Servet-i Fünûn*, *Malûmat* gibi dergiler bilimsel ve pratik bilgiler, keşifler, icatlarla doludur. Orhan Okay, Batı'ya duyulan merakı yansıtan bu durumun roman ve şiirlere kadar sirayet ettiği tespitinde bulunur (2013: 22-23, 61). Abdülhamid'in baskıcı yönetimi, dönem edebiyatını da yeni bir yöne sevk eder. Onun saltanat yıllarına tekabül eden yıllarda edebiyatla uğraşan Tanzimat Dönemi ikinci nesli, eserlerinde bireysel konuları işler. Yine 1896-1901 yıllarında *Servet-i Fünûn* dergisinde bir araya gelen Edebiyat-ı Cedide topluluğu şair ve yazarlarının içe kapalı, melankolik bir üsluba yönelmelerinde, şahsiyetlerinin olduğu kadar istibdadın da az veya çok etkisinin

olduğunda araştırmacılar hemfikirdir (Ercilasun 1998: 576-577; Korkmaz 2006: 103). Bununla birlikte Tefik Fikret'in istibdat İstanbul'unu eleştirdiği "Sis", Abdülhamid'e suikast düzenleyen Ermenileri öven "Bir Lahza-i Tahattur" şiirleri yayımlanmasa da kulaktan kulağa dolaşır.

Yurt dışında yayın hayatlarına devam eden muhaliflerin yanında, meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeyi amaç edinen Jön Türkler tarafından birtakım gizli cemiyetler de kurulur. Bunlardan biri 1889'da Paris'te kurulan İttihat ve Terakki'dir. Cemiyet daha sonra Selanik merkezli Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'yle birleşerek güçlenir ve 1908'e gelindiğinde bütün Jön Türkleri çatısı altında toplamayı başarır (Karal 1999: 10-14; Karpat 2010: 100-101). Cemiyet'in izni üzerine 3 Temmuz 1908'de Niyazi Bey bir taburla dağa çıkar ve hükümete isyan eder. Olayların önünü alamayan II. Abdülhamid yönetimi 23 Temmuz'da Makedonya'da hürriyet ilan eden İttihat ve Terakki'ye karşı koyamaz ve 24 Temmuz'da meşrutiyeti yeniden ilan ederek Kanun-ı Esasî'yi yürürlüğe koyar (Hanioğlu 2001: 480-481). Son dönem Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olan bu olay neticesinde sultanın mutlak otoritesi sarsılır ve İttihat ve Terakki, ülke yönetiminde söz sahibi olur. Bütün ülkede hızla yayılan bu haberi halk büyük bir coşkuyla karşılar.

Meşrutiyet'in gelişile birlikte sansür de fiili olarak ortadan kalkar. Dönem basınında bir "çalgınlık" hâkimdir. Çoğu birkaç sayı çıkıp kapanan dergiler, gazeteler ortaya çıkar (Koloğlu 1992: 53-55). Sansüre verilmeden basılan gazetelerde bütün fikirler özgürce dile getirilmeye başlanır. İstibdat dönemine ve Abdülhamid'e yönelik eleştiriler, Meşrutiyet kutlamaları gazete sütunlarını doldurur. Hemen herkesin eline kalem aldığı bu günlerde edebiyatın önde gelen isimleri de roman, tiyatro ve şiirlerinde hürriyeti konu edinir. Bu dönemde yazılan şiirlerden dikkati çekenler arasında "Recazade Mahmut Ekrem (1847-1914), Abdülhak Hâmit (Tarhan 1852-1937), Ali Ekrem (Bolayır 1867-1937), Tefik Fikret (1867-1915), Mehmet Akif (Ersoy 1873-1936), Faik Âli (Ozansoy 1876-1950), Celâl Sahir (Erozan 1883-1935), Ömer Seyfettin (1884-1920) ve Ahmet Hâşim (1885-1933)" sayılabilir (Sazyek 1993: 264). Bunlardan Tefik Fikret'in kaleme aldığı "Rücû", Meşrutiyet'in ardından ilk olarak 11 Temmuz 1324'te *Resimli Kitap*'ta sonra da *Tanin*'de yayımlanır. Fikret bu şiirinde, daha önce kötümser bir bakışla sis ve zulmet içinde gördüğü İstanbul manzarasının Meşrutiyet'le birlikte değiştiğini ifade eder ve geçmiş sözlerinden "rücü" eder:

"Ufukların bütün enzârı sende, pür-hayret;

Bugün senin medeniyet, müsâlemet, safoet.

Adâlet isteyen âvâz-ı hak nümûnunla,

Bugün senin harekâtın veya sükûnunla,

Takarrür eyleyecektir huzûr-i istikbâl;

Senin selâmet-i fikrin demek selâmet-i hâl!" (2021: 548).

Adalet ve medeniyet vurgusu yapılan şiirde geleceğe doğru sağlam adımlar atılması tavsiye edilirken orduya da hürriyeti getirmesi sebebiyle teşekkür edilir.

Ömer Seyfettin'in de konuyla ilgili iki şiiri tespit edilmiştir. Bunlardan biri *Serbest İzmir* gazetesindeki "Müvekkele-i Hürriyete", ikincisi ise, 11 Temmuz gazetesindeki "Temmuz" şiirleridir (Sazyek 1993: 267). İlkinde hürriyeti bir periye benzeten şair "Hicrinle, hicr ü vuslat u aşkıyla çırpınan/ Bî-çâre kalb-i zâr-ı vatan şimdi müsterrih" (Polat 2014: 118) derken, Nâmık Kemal'in izinden gider gibidir. "Temmuz" da ise "Sensin şuhûr u ezmineye nûr-ı tâc u tâk" (Polat 2014: 119) diyerek milletin esaretten kurtulduğu temmuz ayı yüceltilir.

İstibdadın sona ermesine sevinenlerden bir diğeri Mehmet Âkif'tir. Şair, "İstibdâd" adlı şiirinde "Yıkıldın, gittin amma ey mülevves devr-i istibdâd/ Bıraktın milletin kalbinde çıkmaz bir mülevves yâd!" (2008: 73) diyerek devr-i sabıkın tarihteki yerini tespit eder. Hürriyeti de Nâmık Kemal gibi bir periye benzeter: "Gel ey nâzende hürriyyet ki canlar ferş-i râhındır" (2008: 74). Şair "Hürriyyet" şiirinde de sokaklara taşan Meşrutiyet sevincini manzum bir dille anlatır. Büyük küçük herkes elinde bayraklarla "Vatan Şarkısı"nı söyleyerek hürriyeti kutlamaktadır:

"Söktü baktım ki hemen bir alay etfâl öteden,

O nasıl mevkib-i şâdi, o ne âlem, görsen!

Her çocuk bir kocaman bayrak edinmiş, geliyor;

"Yaşasın!" sesleri eflâke kadar yükseliyor" (2008: 81).

Temmuz inkılabı karşısında modernleşme devri Türk şiirinin apolitik isimlerinden biri olan Ahmet Hâşim de kayıtsız kalamaz. Onun *Resimli Kitap*'ta yayımlanan "Evim" şiiri, Sazyek'in ifadesiyle "Haşim'in şiirine özgü sembolü anlatımı, anlamda kapalılığı ve musikiyi ön plânda tutma çabaları"nı gösteren bir metindir (1993: 270). Şairin "Bayrak" başlığı taşıyan diğeri ise Osmanlı Devleti'nin 600 yıllık geçmişine atıfta bulunur ve sancağın güzelliğini örten gölgenin dağıldığını söyler: "Ey âşinâ-yı elem, ey hilâl-i bîvâye/ Dağıldı hüsnünü ye's ile saklayan sâye" (2005: 216).

Örneklerden anlaşılacağı üzere Meşrutiyet'in ilanı, dönem basınında büyük bir heyecan dalgası yaratır. Apolitik isimleri bile saran hürriyet havası, öncelikle şiirlerde kendini gösterir. Şairler, milletin sevincini ve coşkusunu mısralarına taşıma gayretiyle dönemin dergi ve gazetelerine şiirlerini gönderir. Uzun soluklu baskı rejiminin ortadan kalkması, gelecek ne kadar belirsiz olsa da toplumda büyük bir umudun doğmasını sağlar. Bir müddet sonra artan siyasi çekişmeler ve kavgalar, ardından da devletin içine sürüklendiği büyük savaşlar ve kayıplar bu umut dolu atmosferi ortadan kaldıracaktır. Bununla birlikte kısa soluklu da olsa geniş bir II. Meşrutiyet edebiyatının oluştuğu anlaşılır. Bu çalışmada şiirleri incelenecek olan Ayanzâde Nâmık Ekrem de II. Meşrutiyet'in ilanını kutlayan şairlerden biridir. II. Abdülhamid dönemi edebiyatına dâhil olan Nâmık Ekrem, klasik şiirden beslenmekle birlikte

yeniliğe açık bir şair olarak biçim ve içerikte değişikliğe gitmekten çekinmez. Bireysel ve toplumsal konulu şiirler kaleme alan şair, II. Meşrutiyet'in ilanını da sığağı sığağına eserlerine yansıtır.

1. AYANZÂDE NÂMIK EKREM VE ŞAIRLİĞİ

Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi bulunmayan Nâmık Ekrem (1877-1879?), Birecik'te dünyaya gelir. Asıl adı Mehmet Ekrem ise de Nâmık Kemal'e duyduğu hayranlık sebebiyle "Nâmık Ekrem" ismini kullanır (Ayata 2009: 23-24). Birecik'te eğitimine başlayan Nâmık Ekrem, Halep İdadisini bitirdikten sonra İstanbul'a yerleşmiştir. Burada önce Mühendishane Mektebine devam etmiş fakat daha sonra öğretmen olmak arzusuyla Darülmualimin-i Âliye'ye geçmiş ve mezuniyetinin ardından başta Bakırköy İdadisi olmak üzere çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış, ders kitapları hazırlamıştır (Kankılıç 1967: 12; Ayata 2009: 26).

İstanbul'da bulunduğu sırada II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası gibi devrin önemli siyasi hadiselerine de tanık olan Nâmık Ekrem, 1909'un Ağustos'unda İstanbul'dan ayrılır. Memleketi Birecik'e yaptığı yolculuğu *Anadolu'da Bir Cevelân* (1326) isimli eserinde anlatan Ekrem, yolculuğu sırasında ve Birecik'te ikamet ederken gördüğü aksaklıkları, Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu hükûmete bildirmeyi de ihmal etmez (Ayata 2009: 27). Nâmık Ekrem'in özellikle bu dönemde İttihat ve Terakki ile yakın bir ilişki içerisinde olduğu bilinmektedir (Durmuş 2023: 3). Eğitim alanında yazılar ve kitaplar kaleme alan Nâmık Ekrem ayrıca Erzurum, Van ve Bitlis bölgesi maarif müfettişliği görevini yürütür, bu bölgelerde çeşitli çalışmalar yapar ve konferanslar da verir (BOA, MF.MKT, 1176/110, tarih: 27 Zilhicce 1329/19 Aralık 1911; Kankılıç 1967: 12). 1914-1917 yılları arasında Kerkük İdadi Mektebi'nin müdürlüğünde bulunan Ekrem, burada yakalandığı tifo hastalığı sebebiyle vefat eder. Kabri Kerkük Ali Paşa Camii haziresindedir (Kankılıç 1967: 14).

Küçük yaşlardan itibaren edebiyatla uğraşan Nâmık Ekrem'in yayımladığı ilk şiiri "Neşve-i Seher" başlığını taşır. 1902 yılında *İrtika* gazetesinde yayımlanan bu şiiri yine aynı gazetede çıkan "Birlikte Seninle", "Kebûter" gibi şiirler takip eder. Yunus Ayata, şiirlerini çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlayan şairin edebî hayatını üç safhaya ayırarak inceler. Buna göre, ilk gençlik şiirleri Divan şiiri etkisindedir. *Bahar-ı Edep* (1321) ve *Zevahir-i Pejmürde* (1321) isimli kitaplarında bir araya getirdiği bu şiirlerin bir kısmında Nâmık Ekrem, şekil olarak değilse de içeriği itibarıyla klasik şiir geleneğinden faydalanır. Örnek vermek gerekirse "Tebrik-i Sâl ve Tebcil-i Padişah-ı Hayr-ı Âmâl" ve "Cülûs-i Füyûzât-ârâ-yı Hazret-i Hilafetpenâhiye Dair Bir Kasîde-i Rakiyetmendânedir" başlıklı şiirler adlarından da anlaşılacağı üzere konuları bakımından kaside niteliği taşır. Bununla birlikte kafiye, nazım şekli gibi unsurların ise gelenekten ayrıldığı anlaşılır (Ayata 2009: 32-33).

Nâmık Ekrem'in şiirlerinin ikinci kısmını Edebiyat-ı Cedide etkisinde olanlar oluşturur. *Bahar-ı Edep* (1321), *Zevahir-i Pejmürde* (1321) ve *Şi'r-i Hakikat* (1330)

kitaplarında görülen bu şiirlerde başta Tevfik Fikret olmak üzere Edebiyat-ı Cedide şairlerinden izler bulmak mümkündür. "Tasvir-i Hayâl", "Mesut Yavrular", "Elhân-ı Garâm", "Neşîde-i Aşk" gibi şiirler bunlara örnek olarak verilebilir (Ayata 2009: 34-35).

Nâmık Ekrem'in şiirlerinin üçüncü kısmı ise toplumcu bir çizgide yer alır. Devrin büyük siyasi olayları onun şiirini etkiler. II. Meşrutiyet'in ilanı ve 31 Mart Vakası'ndan sonra yazdığı şiirlerde siyasi ve toplumsal meselelere değinir. Adalet, hürriyet, terakki, vatan sevgisi, kadınların toplum içindeki konumları, eğitim ve çalışmanın önemi gibi konuları sıklıkla işler. Bu şiirlerde onun toplumu eğitime arzusu açığa çıkar. *İnkılâp* (1324), *Zafer-i Hürriyet* (1325), *Osmanlı Ordusuna 10 Temmuz Hatırası* (1325) ve *Şi'r-i Hakikat* (1330)'te yer alan şiirleri bu bakımdan dikkati çeker (Ayata 2009: 35, 42).

Genç bir edebiyatçı olarak yer yer klasik edebiyattan ve Edebiyat-ı Cedide hareketinden ilhamla şiirler kaleme alan Nâmık Ekrem, eğitimci kişiliğinin de etkisiyle toplumsal meselelerden uzak kalamamış ve Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan olayları da şiirine taşımıştır. Bu çalışmada Nâmık Ekrem'in II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine kaleme aldığı şiirler üzerinde tematik bir inceleme yapılacaktır.

2. AYANZÂDE NÂMIK EKREM'İN II. MEŞRUTİYET'İN İLANI ÜZERİNE YAZDIĞI ŞİİRLERDE TEMA

Her edebî metin, yazıldığı dönemin izini taşır. "Metnin ortaya konulduğu döneme hâkim zevk ve anlayış eserin yapı, tema ve anlatımında kendini hissettirir" (Aktaş 2011: 30). Ayanzâde Nâmık Ekrem'in 1908 sonrası yazdığı şiirlerin de temaları bakımından bir değişim geçirdiği, toplumsal ve siyasi nitelik kazandığı anlaşılır. Temmuz inkılabını takip eden günlerde yazılan şiirlerde coşku, sevinç ve gelecek ümidinin yanı sıra otuz üç yıl hüküm süren II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimine duyulan derin bir öfke de sezilenir. Bu yönüyle ele alındığında Nâmık Ekrem'in şiirlerinde II. Meşrutiyet'in ilanının devr-i sabıkla hesaplaşma, Abdülhamid karşıtlığı, yeni bir devrin başlangıcını kutlama, askerin, İttihat ve Terakki liderlerinin kahramanlığını övme, hürriyet yolunda verilen kayıpları anma, 31 Mart Vakası'nın yarattığı endişe, Osmanlı kimliği, vatan sevgisi ve yaşanan hayal kırıklıkları gibi konular etrafında işlendiği anlaşılır.

2.1. Devr-i Sabıkla Hesaplaşma

II. Meşrutiyet'i takip eden dönemde edebiyatta, II. Abdülhamid'in yönetiminde geçen istibdat yıllarına yönelik ağır eleştirilerin ve suçlamaların hâkim olduğunu görmek mümkündür. Döneminin hemen her ismi gibi Nâmık Ekrem de devr-i sabıkla yüzleşmek, hesaplaşmak ister. Şairin *İnkılâp* (1324/1908) kitabındaki şiirlerde Meşrutiyet'in ilanını kutlamadan önce, geçmiş yılların bir dökümü yapılır:

"Tamâm otuz iki yıldır bir imtidâd-ı melâl,

Bir istidâd-ı mezâlim, ezâ, sukut ü zevâl

Zalâm-ı ye's ü futûr, i'tisâf-ı istibdâd

Acıklı manzaralar, kanlı sahneler, feryâd!" (1324: 5).

Otuz iki yıl boyunca sürmüş bir istibdat rejiminde manzaraya hâkim olan şey zulüm, acı ve kandır. Şair "Devr-i Sâbık u Lâhik" şiirinde sadece bu devrin psikolojik bir panoramasını çizer. Millet esaret altında inlemekte, ümmet gözyaşı dökmektedir. Ümitsizlik ve karamsarlık insanları çaresiz bırakmıştır. İstibdat yönetimi muhaliflerini sürgüne yollarken, onları ailelerine hasret bırakır. Çocuklar yetim kalır ve yuvalar perişan olur. Kimi mahkûmların da Marmara'nın sularında boğulduğunu söyleyen şair, yitip giden canları "şehid-i Kerbelâ" ile özdeşleştirir:

"Ey dest-i 'adem! İçme o kan hûn-ı vatandır

Mahvetme o masûmu ki evlâd-ı Hasen'dir

İncitme, yazık! Merdümek-i çeşm-i Resûlü

Söndürme, aman meş'ale-i nesl-i Betül'ü" (1324: 6).

İslam tarihinin en sarsıcı olaylarından biriyle kurulan bu ilgi çerçevesinde, cinayetlerin faileri olarak işaret edilen istibdat yönetimi de büyük bir töhmet altında kalmış olur. Şiir, eziyet görenler için duyulan büyük bir merhamet duygusuyla sona ererken zalimlere yönelik olarak benzeri büyüklükte bir öfkenin ortaya çıktığı anlaşılır.

Yönetimin, çoğu kimseyi suçsuz yere sürgüne yolladığı, hapsilere attığı istibdat devrinin bir başka özelliği ise liyakatsizliğin, adam kayırmanın her mevkiye sirayet etmesidir:

"Fakîr, bî-kes olan ehl-i gayret ü nâmûs

Yuvarlanırdı mezellekte her zamân mağdûr

Bilinmiyordu kemâli zahîri olmayanın

Bilir mi kadrini fazlın zebûn-ı cehl ü kusûr

Etek öpen otururdu zemin-i ihsâna

Olurdu sahne-i 'izzette hâr u has manzûr" (1324: 10-11).

Arkası sağlam olmayan, fakir kimseler zillate, sefaletle sürüklenirken el etek öpenlerin makamları işgal ettiği, türlü ihsanlara eriştiği bir devirde elbette adaletten ve insan onurundan söz etmek mümkün olmaz. Bu da dönemin kirli atmosferini soluyan insanların nasıl bir ruh hâline sahip olduğunu gösterir. Tefik Fikret'in "Sis"inde tasvir ettiği, ufuklarını dumanların kapladığı İstanbul manzarasını akıllara getiren bu tabloya karamsarlık hâkimdir. Nâmık Ekrem'in istibdat devrini "karanlık"la bağdaştırdığı açıktır. Baskı altında ezilen millet, sabahı olmayan, yıldızsız ve koyu karanlık bir gecede mahsur kalmış olarak resmedilir:

"Geçerdi günlerimiz hep leyâl-i mihnette
 Sabâh ermedi kalmıştık âh-ı zulmette
 Seher, şafak bize feryâd-gâh-ı mâtem idi
 Açılmıyordu felek-tâb, sanki mahrem idi" (1324: 6).

Bu hissiyatın tek müsebbibi ise istibdat yönetimidir. Otuz yıldan fazla süren bu devamlı eziyetin elinde vatan da millet de kan ağlamıştır. Şair, bu durumu *Zafer-i Hürriyet* (1325b)'te şu mısralarla açıklar:

"Kahr-ı istibdâd ile millet, vatan kan ağladı
 Âh edip her lahza mâtem tuttu bin cân ağladı
 Görmedik yıllarca bir subh-ı sa'âdet, âh, vâh!!
 Rûh-ı ümmet zulm ile, hasretle her ân ağladı..." (1325b: 10).

Nâmık Ekrem'in şiirlerinde milletten kastının Osmanlılar olduğu açıktır. Bu bakımdan onun Osmanlı kimliğine de güçlü bir vurgu yaptığı söylenebilir. İstibdat döneminde yapılan zulümler sebebiyle milletiyle, devletiyle bütün bir Osmanlı'nın yara aldığına işaret edilir. Şair, bu dönemde kaybedilen savaşlara; Girit, Tunus, Kıbrıs gibi vatan topraklarına da değinerek devr-i sabıkın kabahatlerini saymaya devam eder. Böylece "Osmanlı" namına gölge düşürülmüş, devlet ve millet itibar kaybetmiştir:

"Mezâristâna döndü mülk-i âbâdân-ı Osmânî
 Yazık eyvâh, sarsıldı bütün bünyân-ı Osmânî
 Verirken şemse revnak bir zamân unvân-ı Osmânî
 Bu dem zulmetler altında karardı şân-ı Osmânî
 Riyâz-ı mülke esti sarsar- semdâr-ı istibdâd
 Yıkıp yaktı bilâdi pençe-i gaddâr-ı istibdâd" (1324: 9).

Şiirin devamında devletin içine düştüğü durum Osmanlıların geçmişiyile kıyaslanır ve vahim bir sonuç ortaya çıkar. Şanlı bir maziye sahip olan Osmanlılar, ataları Fatih Sultan Mehmed'e ve Kanunî Sultan Süleyman'a layık bir torun olamamış, istibdat bütün mülkü viran ettiği gibi devletin şanını yere düşürmüştür.

Nâmık Ekrem'in devri tanımlamak için "gaddar, zulüm, zulmet, esaret, hasret, mihnet, zillet, kahır, meşhed, mezar" gibi kelimelere sıklıkla başvurduğu görülür. Sadece yukarıdaki mısralarda değil, devr-i sabıkı andığı her şiirde bu durum geçerlidir. Devr-i sabık bu metinlerde zulmün, esaretin, topyekün içine düşülen bir zilletin temsil sahnesi olarak ele alınır.

2.2. Hedefteki Adam: II. Abdülhamid Han

II. Abdülhamid, uzun süreli saltanatının başlangıcında meşrutiyet taleplerini kabul etmiş görünse de savaş ve olağanüstü şartlar sebebiyle bu tutumundan çabuk vazgeçer. Otuz üç yıllık iktidarı baskı, sansür, siyasi suikastlar ve jurnalcilikle birlikte anılır. Bu sebeple döneminde hemen her kesimin öfkesini üzerine çekmeyi başarır. Onun hükümdarlık yılları, dönem edebiyatının çizgilerini de belirler. Abdülhamid'in saltanat yıllarında Tevfik Fikret gibi şairler içlerine kapansa da öfke dolu bazı şiirleri dilden dile dolaşır. Mehmet Âkif gibi kimi isimler ise onun yüzünü görmeye dahi tahammül edemeyecek kadar kendisinden nefret eder hâle gelir (Kuntay 2005: 260-261). Şairliğinin ilk dönemlerinde, geleneğe uygun olarak, sultanın doğum gününü veya cülus yıldönümünü kutlayan kaside benzeri şiirler kaleme almayı ihmal etmeyen Nâmık Ekrem ise onun hakkındaki esas düşüncelerini II. Meşrutiyet'in yarattığı serbest ortamda dile getirebilmiştir. Döneminin pek çok edebiyatçısında olduğu gibi, II. Abdülhamid'e karşı duyulan büyük bir öfke, Ekrem'in şiirlerinde de kendini gösterir.

İnkılap'ta (1324) yer alan "Müstebidlere" başlıklı şiir, adından anlaşılacağı üzere doğrudan istibdat yönetimini hedef alır. Burada her ne kadar çoğul bir ifade kullanılmışsa da şairin hedefinde "sen" diye hitap ettiği kişinin Sultan Abdülhamid olduğu anlaşılır.

"Ey hâ'in-i güm-râh, o kadar cânları yaktın!

Hem-cinsini zencîr-i esârette bıraktın

Mâl-i vatanı almağa bin bir el uzattın

Bir şöhret için memleketi düsmene sattın!

Ey nâkes-i bed-mâye, cibilletsiz, utanmaz" (1324: 7-8).

Şiirin ilk bölümünde sultana seslenen şair, işlenen cinayetler, yolsuzluklar ve millete çektirilen ezizyetler sebebiyle onu suçlar. Öfkeli bir sesin hâkim olduğu metinde müstebit padişah, zulmü üzerinden Cengiz Han'la kıyaslanır:

"Cengiz'e bu zulmünle bugün rahmet okuttun

Bir pençe-i hûn'ın ile dünyâları tuttun

Ey düşmen-i millet niçin Allâh'ı unuttun

Zannetme ki mahşerde bu ef'âlin aranmaz" (1324: 8).

Şair, kanlı elleriyle halkı yönettiğini söylediği sultanın millet ve din düşmanı olduğunu da vurgulamayı ihmal etmez. Nâmık Ekrem, Abdülhamid hakkındaki suçlamalarına *Zafer-i Hürriyyet* (1325b)'te de devam eder. 31 Mart Vakası'nı takip eden günlerde yazılan şiirlerin yer aldığı bu kitapta Yıldız Sarayı'ndan ülkeyi yöneten zalim padişahın millete ne kadar uzak kaldığı dile getirilir:

"Milleti kendine düşmen bildin!
 Çekilip durdun uzak yerlerde!!
 Rahm u insâfı gönülden sildin!
 Vatam âh! Düşürdün derde..." (1325b: 15).

Şiirde, istibdat döneminin yasaklı kelimelerinden olan "yıldız", bir mecaz-ı mürsel ile doğrudan Abdülhamid'i ifade edecek şekilde kullanılır: "Yıldız ey kevkib-i meş'ûm-i elem" (1325b: 15) denilmek suretiyle padişaha uğursuzluk sıfatı da yüklenmiş olur. Metnin devamında sultanın herkesçe bilinen evhamlı kişiliğine de değinilir:

"Senelerce bu kadar zulmettin
 Ne kazandın şu fenâ dünyâda?
 Olmadın vesveseden âzâde
 'Âkıbet zulmet içinde gittin!.." (1325b: 18).

Sultanın baskıcı, sansürcü kimliğinin temel sebeplerinden biri olan evhamlı tabiatı, uzun saltanatına rağmen, tahtının yıkılmasına engel olamamıştır. Nâmık Ekrem de taç ve tahtın kimsenin elinde ebediyete kadar kalamayacağına dikkat çeker. Otuz üç yıl otoriter bir rejimle devleti yönettiği hâlde, Abdülhamid de netice olarak hal' edilmekten kurtulamamıştır. Saltanat yıllarında sansürlediği basın-yayın dünyası, II. Meşrutiyet'in hür ortamında padişahın duymak istemediği sözleri yüksek perdeden dile getirmeye başlar.

2.3. Yeni Bir Devir, Yeni Umudlar

Nâmık Ekrem'in şiirlerinde devr-i sabıkın karanlığına karşılık olarak II. Meşrutiyet'in ilanı bir güneş gibi doğar. Otuz üç yıllık baskıcı bir idarenin otoritesi sarsılmış ve herkesi saran karanlık yerini aydınlığa bırakmaya başlamıştır:

"Vaktâ ki tulû' etti Temmuz onda ufuktan
 Bir neyyir-i hürriyet, erişti melekü'r-rûh
 Zulmetleri ref' etti bakın göklere, meftûh:
 Deryâlara, sahrâlara bir sût-re-i rûsen" (1324: 12).

İnkılâp'ta (1324) yer alan "11 Temmuz'dan Sonra" şiiri, dinî bir vecd içinde Meşrutiyet'in ilanını tebrik ederken inkılabın Osmanlılar için neyi ifade ettiğini göstermesi bakımından da önem taşır. İnkılapla birlikte adalet ve hürriyet siyaset sahnesine egemen olmuş, vatan zulümden kurtulmuştur:

"Vaktâ ki açıldı der-i divân-ı adâlet
 Kurtuldu vatan, hecme-i cellâd-ı belâdan
 Mihnet-zedeler buldu rehâ dest-i cefâdan

Mahvoldu sitem, geçti elem, bitti esâret" (1324: 13).

Tanzimatla birlikte Türk düşünce ve siyasetinin öne çıkan kavramları olan hürriyet, adalet, vatan ve millet, Nâmık Ekrem'in de şiirlerinde sıklıkla zikredilir. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte bunların tam anlamıyla idrak edileceğine dair belirgin bir ümit bütün şiirlerde kendini gösterir. Devrin hürriyet coşkusu içinde yazılmış olan bu şiirlerde ilgili kavramlar daima ışık ve aydınlıkla ilişkilendirilir. Şair, "11 Temmuz'dan Sonra" şiirinde milleti hürriyetin aydınlığıyla müjdelere:

"Ey millet-i ferhunde-emel, işte beşâret!

Yıllarca bizi örseleyen, söndüren âfet

Bitti o musibet, o mihen, âh o esâret!

Kânûn-ı esâsîmizi aldık, ne saâdet!" (1324: 17).

Nâmık Ekrem'in hürriyetin ve adaletin muhafızı olarak gördüğü Kanunu-ı Esasî'nin yeniden yürürlüğe girmesine yaptığı atıf da oldukça mühimdir. II. Abdühamit'in savaş şartlarını bahane ederek yürürlükten kaldırdığı bu anayasa metni, istibdat dönemindeki pek çok keyfi uygulamanın da önünü açmıştır. Buna bağlı olarak otoriter bir rejimin uygulandığı yıllar boyunca milletin de esaret altında olduğuna işaret edilmiş olur:

"Sa'y etmeliyiz, müttehidem, müttefikem biz

Tâbende ola şu'le-i hürriyyet-i millet

Kânûn-ı esâsî ki verir dehre selâmet

Ahkâmı bu ümmetten uzak olmaya hergiz" (1324: 17).

II. Abdülhamid'in ilk saltanat yılında hazırlanıp kabul edilen Kanun-ı Esâsî, Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek anayasasıdır. Bu anayasanın temelinde Tanzimat'ın getirdiği düşünce birikimi yer alır. Şinasî'nin getirdiği medeniyet ve kanun fikri, "hukuk telakkisi"dir (Tanpınar 2013: 203-204, 242). Özellikle Yeni Osmanlılar bünyesinde yer alan Nâmık Kemal, Ziyâ Paşa, Ali Suavi gibi isimler gazete yazılarıyla bir hukuk ve parlamento sisteminin ortaya konması için büyük çaba sarf ederler (Tanpınar 2013: 230-242). Doğrudan Batılı bir sistemin uygulanamayacağını farkında oldukları için düşüncelerini İslam fıkhi üzerinden temellendirmeye çalışan bu düşünürler Kur'an'a da atıf yaparlar. Meşveret usulünü savunan yazarlar, Âl-i İmran suresinin 159. ayetinde geçen "وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ" (*ve şâvirhüm fi'l-emr/ iş konusunda onlarla müşavere et*)" (Kur'an-ı Kerim Meali 2011: 79) ifadesine sıklıkla başvurur. Buna göre "usul-i meşveret" zaten şeriatın emridir. Ayetin aynı zamanda Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemal'in Londra'da çıkardıkları *Hürriyet* gazetesinin de başlığı altında da yer alması bu bakımdan dikkat çekicidir (Emil t.y.: 42-55; Okay 2013: 18). Nâmık Ekrem de *Zafer-i Hürriyet* (1325b)'te aynı ayete atıfta bulunur:

"Hak Te'âlâ nass-ı Furkân'ında fermân eylemiş

Meşveret emr-i celîli bâ'is-i fevz ü selâm

Mü'min [u] 'âlim (ve sâvirhüm...)le 'âmîl ey hevâm

Kahrolup gitmiş buna her kim ki 'isyân eylemiş..." (1325b: 14).

Bu şiirinde "Şeriat isteriz!" diyerek ayaklanan 31 Mart isyancılarına seslenen şair, İslam'ın emrinin meşruti bir rejim olduğunu ispat etmek için ilgili ayete referans verdikten sonra, Kur'an'ın bir diğer adı olan Furkan'ı (Hak ile batılı birbirinden ayıran) kullanarak, onun emrine uymayanların kahrolacağı uyarısında bulunur. Ekrem ayrıca, "Kahramân-ı Hürriyyet Niyâzî Bey" şiirinde de Şûrâ suresi 38. ayette bulunan "شورى بينهم" (şûrâ beynehüm/ işleri aralarındaki şûrâ (danışma) ile olanlar)" (Kur'an-ı Kerim Meali 2011: 538) ayetini zikreder:

"Bu hürriyyet, bu 'ulviyyet, bu ikbâl...

Senin seyf-i celâlinden saçıldı,

"Ve şûra beynehüm..." sırrı açıldı

Bugün millet, vatan pür-nûr-ı âmâl" (1327: 12).

Burada da meşveretin önemi ve Meşrutiyet ilanının dine uygunluğu dile getirilmiş olur. Buna göre II. Meşrutiyet'in önemli kazanımlarından biri meclisin yeniden açılmasıdır. Böylece işler danışma ile yürütülecek ve milletin söz hakkı da tanınmış olacaktır:

"Bir meclis-i meşveret açıldı

Bâdî-i selâmet-i vatandır

Nûr u fer-i ma'delet saçıldı

Osmânlı bugün fahûr, şendir" (1324: 18).

Hürriyet, adalet, meşveret kavramlarıyla birlikte "ittihat" da II. Meşrutiyet'in ilanı ile siyaset ve toplum sahnesinde görünür olur. Meşrutiyet'in ilan edilmesini sağlayan partinin adında da yer alan "ittihat", dayanışmayı, birliği, kardeşliği işaret eder. Makedonya'daki vatansever askerlerin açtığı sancak, bütün vatana hürriyeti müjdelerken Osmanlı milletine de "ittihat"ı getirir:

"Ordu hem-dest-i ittihâd oldu

Millet âmâde-i cihâd oldu

Neşr-i hürriyet eylemez mi vatan,

Şanlı Osmânlı yek-nihâd oldu" (1324: 14).

Adaletin yeniden tesis edildiği, baskının sona erip hür yaşamının ve konuşmanın mümkün olduğu bir güne uyanan Osmanlılar için devr-i sabıkın karanlığı da ortadan kalkmıştır. İstibdat dönemini anlatan mısralarda hissedilen yoğun karamsarlık yerini

umuda, karanlık ve zulüm de yerini aydınlığa, mutluluğa bırakır. Nâmık Ekrem, “Yâdigâr”da Meşrutiyet sevinci içindeki vatani cennet bahçesi gibi tasvir eder:

*“Sabâh-i zâhir-i hürriyet açtı zühre-i nûr
Göründü ufk-ı behîc-i vatanda reng-i sürûr
Revân-ı feyz yayıldı sevâd-ı gabrâya
Değışti tarz-ı felek, parladı ‘avâlim-i sûr
Semâ donandı bahâr-ı bedî’-i kudretle
Zemine yağdı çiçekler, saçıldı zîb-i zühûr”* (1325a: 5).

Zulümden kurtuluşa ermenin verdiği büyük bir coşkuyu yansıtan bu mısralardan da anlaşılacağı üzere adalet ve hürriyet kavramları hep “ışık, nur, fer, ziya, mihr, mah, sabah” kelimeleriyle birlikte kullanılmaktadır. İstibdadın sisi dağılarak vatan toprağı yeniden mamur olmuştur. Osmanlıların ülke geleceğinin güzel olacağına dair ümit beslediğı de sezilir.

Nâmık Ekrem’in meşrutiyet ve hürriyet sevincine mesuliyet duygusunun da eşlik ettiği anlaşılır. Aynı zamanda bir eğitimci yönü de olan şair, şiirlerinde bundan sonra ne yapılması gerektiğı hususunu da ele alır. Kazanılan zaferin, elde edilen değerlerin korunması ve devletin milletiyle birlikte yükselmesi için herkese görev düşmektedir. Şair, “Felsefe-i Fikrim” şiirinde bu düşüncelerini didaktik bir üslupla açıklar:

*“Cehd eyle ki âfitâb-ı gayret
Fark-ı serimizden alsın envâr
İkdâm! Tahammül ü metânet!
İkdâmın önünde sönsün idbâr”* (1325a: 15).

İnsanların vatan yolunda fedakâr bir biçimde ve çok çalışması gerektiğı kanaatinde olan şair, maziye ve hâli iyi değerlendirmenin lüzumuna da vurgu yapar. Ona göre her an yeniliğe ve değışime sahne olan dünyaya gelen kişi, bilgi ve ilimle uğraşmalı, ardında iyi bir ad ve faydalı bir eser bırakmalıdır:

*“Geldin, şu diyâr-ı imtilhâna
İrfân, fûnûn, eser, hüner çok
Sen de bir eser bırak cihâna:
Dünyâya ikinci bir geliş yok”* (1325a: 16).

Nâmık Ekrem, herkesin bir vazifeyle geldiğini düşündüğü dünyada tembelliğe yer olmadığı düşüncesindedir. Bu sebeple çalışmak ve iyi niyetle hareket etmek kişinin hem dinî hem millî vazifesidir:

“Şân almak için çalış, sebât et

Sû'-i emele kapılma aslâ!
Ciddiyeti saykal-i hayât et
Milliyeti, dîni eyle i'lâ" (1325a: 17).

Ciddiyetle çalışmanın ve ilim peşinde koşmanın önemini dile getiren Nâmık Ekrem, maarif davasının vatanın en büyük meselesi olduğunu söyler:

"Bugün binâ-yı ma'ârif harâbdır bizde
Uzak yakîn bütün aktâr-ı memleket vîrân
Görünmüyor ne için? Nûr-ı neyyir-i 'umrân:
'Ulûm-ı zîveri zîr-i sehâbdır bizde" (1325b: 28).

İlme değer verilmemesi, eğitimdeki aksaklıkların milletin bilgiye erişimine, medenileşmeye ve ilerlemeye engel teşkil etmesi şair için üzerinde ciddiyetle durulması gereken ilk meselelerdir. Ülkenin geneline yayılmış viranelik onun yetiştiği ortamı da iyi gözlemlediğini ortaya koymaktadır. Nitekim 1909 Ağustos'unda İstanbul'dan ayrılacak olan Nâmık Ekrem, Anadolu'nun vaziyetini daha iyi değerlendirebilecektir. Öğretmen, müfettiş ve idareci olarak hizmet ettiği maarif alanındaki iyileştirme çalışmalarını ömrünün sonuna kadar sürdürür.

2.4. Hürriyet Kahramanları

Nâmık Ekrem'in II. Meşrutiyet'i kutladığı şiirlerinde, bu yolda emek vermiş kişiler, Rumeli'de hürriyet hareketini başlatan İttihat ve Terakki önderleri ile ordu da hürmetle anılır, yüceltilir. Şairin hürriyet mücahidi olarak gördüğü bu isimlerden ikisi, Kanun-ı Esasî metninin de hazırlayıcıları arasında bulunan Nâmık Kemal ve Midhat Paşa'dır. *Yâdîgar* (1325a)'da bulunan şiirler de onlara ithaf edilmiştir. Nâmık Ekrem, vatan ve hürriyet kavramlarını yazı ve şiirlerinde konu edinerek edebiyatta öncü bir rol üstlenen Nâmık Kemal'e hitaben kaleme aldığı şiirinde ona "edîbi-i a'zam" diye seslenir. II. Meşrutiyet'in ilanıyla Nâmık Kemal'in ömrü boyunca uğruna mücadele ettiği hürriyet kazanılmıştır. Ona bu sevinçli haberi verirken bir yandan da bugünleri görmediği için üzgündür şair:

"Yetiş! Ey rûh-i mazlûm-ı Kemâl, ey nûr-ı 'ulviyyet
Hayâtın, nuhbe-i âmâlin, işte doğdu hürriyyet!
Temâşâ-yı cemâlınden uzaksın, pek uzaksın âh!
Mezârındır bugün andan tecelli-yâb olan ey mâh!" (1325a: 10).

Hürriyetin güzel yüzünü temaşa etmek üzere ruhunu çağırdığı şiirde Nâmık Kemal'in "*Ne efsûnkâr imişsin âh ey didâr-ı hürriyyet! Esîr-i aşkın olduk gerçi kurtulduk esaretten*" (Ergun 2018: 195) beytine gönderme yapan Ekrem, Kemal'in vatan ve millet sevgisini de vurgular. Ömrünü sürgünlerde çürütmüş olan Nâmık Kemal'in asırlar geçse bile unutulmayacağını söyler.

Abdülhamid tarafından sürgün edildiği Taif'te şüpheli bir şekilde öldürülen Midhat Paşa için de müstakil bir şiir yazan Nâmık Ekrem, onu sevincine ortak olmaya çağırır. Fakat o da vatan yolunda "şehit" olmuştur. Otuz yıl önce kavgasını verdiği meşrutiyet ve Kanun-ı Esasî yeniden yürürlüğe girmişse de Paşa da Nâmık Kemal gibi bu kutlu günü görememiştir:

*"Otuz yıl evvel idi istedin bu mes'adeti
Bu şevk-i milleti, feyzi, bu şân-ı memleketi
Fakat esef ki bu yolda şehid olup gittin!
O gayretinle yine nâ-ümid olup gittin..."* (1325a: 8-9).

Nâmık Ekrem, bir siyasi deha olarak nitelendirdiği Paşa'ya "*Semâ-yı fikr ü siyâsette bir güneştin sen*" diye hitap eder (1325a: 9). Onun ölümüyle de Osmanlı mülkünde güneş batmış, koyu bir karanlık ülkenin üzerine çökmüştür.

Nâmık Kemal ve Midhat Paşa hürriyet yolunda kaybedilmiş şehitler olarak yorumlanır Nâmık Ekrem'in şiirinde. Onların gidişiyle vatan ümitsizlik içine düşmüştür:

*"Bir Kemâl âh! Gâ'ib etmiştik
Nûr-ı ümmîdimiz de sönmüştü
Mülkümüz hâr-zâra dönmüştü,
Varta-i inkırâza gitmiştik..."* (1325b: 20).

Fakat milletin imdadına kahraman askerler yetişmiştir. Bunların öncülüğünü yapan Enver, Niyazi beyler ve Mahmud Şevket Paşa gibi isimler hürriyetin yeni yüzleri, yeni kahramanlarıdır:

*"Ey ser-efrâzân-ı millet, hârisân-i memleket
Ey vatan-perver Niyâzî, ey mübâriz kahramân
Ey muzaffer, şânlı Enver, mefhar-i 'Osmâniyân
Sizsiniz bir ümmet-i mağdûreye kuvvet-resân
Sizsiniz, siz devlete ser-tâc-ı 'izz ü mefharet"* (1324: 15).

İnkılâp (1324) adlı kitabını da bu iki isme ithaf eden Nâmık Ekrem, padişahı Kanun-ı Esasî'yi yürürlüğe sokmaya ve yeniden meşruti idareye geçmeye zorlayan bu komutanları, Selahaddin gibi İslam tarihinin büyük bir kahramanına benzetir:

*"Ey Salâhaddin-i sâni, saf-der-i iklim-i Rûm
Ey hamiyet-kâr asker, Rûşen-i rûsen-cinân
Ey fedâ-kârân-ı ümmet, saf-şikâfân-ı zamân"*

Kahr-ı istibdâda siz gösterdiniz tîg-ı hücum

Yoksa kâbil miydi bulmak feyz-i hürriyet cihân" (1324: 15).

Şair, yaptıkları fedakârlıkla Osmanlıları birleştirmeyi başaran ve istibdadı yıkarak hürriyeti getiren bu askerlerin şanının yüceliğini vurgular. "Kahramân-ı Hürriyyet Enver Bey" başlıklı şiirde Enver imajı güneş ve nur kelimeleriyle özdeşleştirilir. Nâmık Ekrem, onu asalet, yücelik ve seçkinlik ifade eden sıfatlarla anarken oldukça cömerttir:

"Bir semâvi fütûh, şir-nazar

Bir 'alemdâr-ı ihtişâm-ı zafer

Pâk-simâ, vakur, asîl güher

Rûh-ı satvet, şükûh-ı milliyet...

Enver, ey necm-i subh-ı istikbâl,

İşte sen, böyle bir güzîde-hisâl:

Böyle bir kahramân, berk-i celâl" (1327: 17).

Bu mısralara bakıldığında yakın geleceğin parlak bir komutanı olacak Enver Bey'in Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte halkın ve aydınların nazarında yüksek bir değer taşıdığı anlaşılır.

Nâmık Ekrem, Niyazi Bey için de "Kahramân-ı Hürriyyet Niyâzî Bey" başlıklı bir şiir kaleme alır:

"Vatan düşmüştü girdâb-ı helâke

Yetiştin! Hayder-âsâ ey Niyâzî

Meded, himmet, necât et şânlı gâzî!

Eriştirdin, bu öksüz hâk-i pâke" (1327: 12).

Niyazi Bey'in Hz. Ali'ye benzetildiği şiir, onun kahraman bir gazi oluşuna vurgu yapar. Ayrıca, "Bu hürriyyet' bu 'ulviyyet bu ikbâl...! Senin seyf-i celâlınden saçıldı" (1327: 12) denilerek hürriyet ve meşveretin de onun şahsında İttihat ve Terakki eliyle emniyette tutulduğu ifade edilir.

Mahmud Şevket Paşa da Nâmık Ekrem'in övgüyle bahsettiği bir İttihatçı komutandır. Özellikle 31 Mart Vakası'nda, isyanın bastırılmasında ve II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinde üstlendiği rolle öne çıkan bu Paşa, Selanik'ten Hareket Ordusu'nu komuta ettiği için Nâmık Ekrem'in şiirinde "Bir saf-der-i kahhâr-ı felek, fâtih-i sâni" (1327: 14) olarak yüceltilir. İstanbul'u ikinci kez fethettiğini söylediği Paşa için şairin uzun methiyeler yazdığı görülür. Hamasi bir tonun hâkim olduğu şiirde bu methiyelerin oldukça süslü bir dille ifade edildiği anlaşılmaktadır:

"Bir nâsiye: bir sûr-ı zafer, nûr-ı semâvi

Bir çehre: bir enmûzec-i rahşân-ı te'âlî

Bir şa'sa'a: Bir tâbiş-i gülğûn-ı celâdet

Bir bedreka: Bir rehber-i iklim-i selâmet" (1327: 14).

Ekrem'e göre Paşa, devlete yeniden hayat vermiş, millete hürriyeti kazandırmış, parlak bir zaferle mürtecilerin isyanını sonlandırmıştır. Şair, devletin de milletin de teşekkür borçlu olduğu Mahmud Şevket Paşa için "Binler yaşa!" nidasıyla dualar ederek şiirini sonlandırır.

Nâmık Ekrem, isimleri için müstakil şiir yazdığı kahramanların yanı sıra Osmanlı ordusu için de şiirler yazar. Başlarını yukarıda zikredilen komutanların çektiği yiğit askerler, vatanın içinde bulunduğu karanlığı dağıtmış ve milleti aydınlatmıştır:

"Ey süngüler, ey silâh-ı satvet,

Ey kal'a-i kâmi fethedenler

Siz parlamız da söndü zulmet,

Siz milleti ettiniz münevver" (1324: 16).

Aydınlık ve ışık imgeleriyle birlikte anılan Osmanlı ordusu esas vazifesini, 31 Mart Vakası'nda ifa eder. Gericici bir hareket olarak II. Meşrutiyet'in kazanımlarını yok etmek isteyen bu isyanı Selanik'ten gelerek bastıran Hareket Ordusu, milleti yeni bir esaretin içine düşmekten kurtarır:

"Bir geçen zâta sordum ahvâli:

Dedi 'asker, cünûd-ı hürriyyet

Girdiler şehre, saçtılar dehşet

Bu haber, bu peyâm-ı şâd u sa'id

Fikrime saçtı incilâ-yı ümîd

Dedim: öyleyse korkma ey yoldaş

Ordunun en mu'azzez âmâli:

Vatanını titreten mehâlikten

Eylemektir halâs, etme telâş

Kalmasın sînelerde vehm-i hüzüün" (1325b: 21-22).

31 Mart ayaklanmaları, askerinin kararlılığı ile bastırılır. İsyancılara oldukça sert bir müdahalede bulunan Hareket Ordusu, İstanbul'u ele geçiren anarşiyi kısa bir sürede sonlandırır. Vatanını, milletini koruyan ve zulümden kurtaran bu orduyu, devletin bahtı olarak yorumlayan Nâmık Ekrem, "Osmanlı Ordusu" şiirinde onun tarihte gerçekleştirdiği zaferleri hatırlatır:

"Bir ordu ki bir gün Viyana sûrunu aştı
 Tâ Avrupa'nın merkezine vardı ulaştı
 Bir ordu ki İrân'ı da, Tûrân'ı da geçti
 Bâng-i zaferi, sıyt-i Süleymân'ı da geçti" (1327: 28).

Tarihi de bugünkü gibi şan ve şerefle dolu olan ordunun güç ve kuvvetiyle devletine hayat kaynağı olduğu ifade edilir. Sadece düşmanlar değil "ceberut" bir sultan da ordudan korkar. Bu bakımdan ordu, Osmanlı kimliğinin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilir:

"Osmânlılar işte böyle 'asker
 Sahrâ-yı cedelde kahramândır
 Her ferdi bahâdır-ı zamândır
 'Osmânlı deyince 'âlem ürker" (1327: 28).

Osmanlı'nın alın akı olan askerler, hürriyetin ve adaletin de daimî koruyucusu olarak bu şiirde yüceltilirler. Nâmık Ekrem, adları olmayan Osmanlı askerleri ile bir "biz" kimliği oluşturmaya çalışır. Onun şiirlerinde andığı adsız kahramanlarla Osmanlılık imgesi güçlendirilmiş olur. Jan Assmann'ın sözleriyle bir "hatırlama konusu" (2015: 270) olan kahramanlık, şiirlerde işlenmek suretiyle Osmanlı toplumunun kolektif hafızası adalet ve vatan sevgisi etrafında ve tarihsel olarak da güçlü bir imge olan Osmanlı askeri aracılığıyla kurulmaya çalışılır. Mehmet Kaplan'ın (1948: 51), Osmanlı Devleti'nin yıkıma sürüklendiği bir zamanda yazan Nâmık Kemal'in edebî anlayışında "kahramanların tebcili"nin millete yeni bir ruh aşılama gayretiyle önem kazandığı tespiti Nâmık Ekrem için de yapılabilir. Nâmık Ekrem'in de kahramanları vazifelerini hakkıyla yüklenerek milletine öncülük etmiş, onu atalarına layık şekilde korumayı başarmıştır.

2.5. İrtica Tehdidi: 31 Mart Vakası

II. Meşrutiyet'in ilanından itibaren basında meydana gelen özgürlük havası giderek kaotik bir hâl alır. Yeni idare şeklini beğenenler kadar ona karşı olanların da seslerinin gür çıktığı bu ayların sonunda 31 Mart 1325 (13 Nisan 1919)'te on bir gün sürecek bir isyan patlak verir (Özcan 2007: 10). İsyanın sebepleri arasında alaylı-mektepli askerler arasındaki çatışmalar, İttihat ve Terakki'nin dahil olduğu düşünülen bazı siyasi cinayetler öne çıkar. Softaların da isyana dâhil olması ve Derviş Vahdeti'nin yayınladığı *Volkan Gazetesi*'nin kışkırtıcı tutumu sebebiyle büyüyen olayların ardından hükümet istifa eder (Bayur 1991: 186-195; Karal 1999: 75-89). İsyancılar ilk günlerde şehre hâkim olur. Selanik'ten gönderilen Hareket Ordusu birkaç gün süren çatışmanın ardından kontrolü ele geçirir. Asiler tutuklanır ve bir kısmı idam edilir. İsyana katılanların "Şeriat isteriz!" ve "Padişahım çok yaşa!" sloganlarıyla yürümesi, sultanın

isyani bastırmakta aciz kalması gibi sebeplere dayanak gösterilerek II. Abdülhamid tahttan indirilir. Yerine V. Mehmet Reşat geçirilir (Bayur 1991: 197-213).

İstanbul'un çatışmalara, linç eylemlerine sahne olduğu bu kargaşa günlerini Nâmık Ekrem *Zafer-i Hürriyet* (1325b)'te manzum bir hikâye olarak anlatır. Çıkan dehşet verici olayları, isyana katılanların durumunu ve isyanın nasıl neticelendiğini, bunun halk üzerindeki etkisini işleyen şair, uzun metnini "ben" diliyle kurgular. İstibdadın ortadan kalktığı inancıyla huzur içinde olan Ekrem, 31 Mart sabahı uyandığında bambaşka bir durumla karşılaşır. İsyancılar "Şeriat isteriz!" diye bağırırken başkentte ortalık karışmıştır. Kandırıldıklarını düşündüğü isyancılara seslenen şair, meşrutiyetin gerekliliğini din üzerinden anlatır:

"Şeriat istenir elbet fakat şerî'at var

Değilsiniz işe vâkıf siz ey vatandaşlar

Nifâk u zulme sizi 'âlet eyliyor gaddâr!

Yazık inanmayınız ey cesûr dindaşlar" (1325b: 9-10).

Nâmık Ekrem'e göre isyancı askerleri kandıran "gaddar" padişah ve ilimden anlamayan cahil softalardır. Bunlar ortalığı karıştırıp, milleti birbirine düşürmüşlerdir. Kendi nefislerini gözetmiş, çıkarları için ülkelerine ihanet etmişlerdir. İstibdat döneminde yapılan onca hukuksuzluğa ve zulme rağmen bu kişiler şeriat istememişken; şimdi nedense böyle sloganlarla insanları yoldan çıkarmaya çalışmaktadırlar:

"Biz bu âfetlerle, hüsrانlarla, bî-tâb u harâb

İnliyorken, kim selâmet, kim diyânet istedi??

Söyleyin ey mürteci'ler! Kim şerî'at istedi?

İşte Kânûn-ı Esâsî: şimdi var şer' u kitâb" (1325b: 13).

II. Meşrutiyet'le Kanun-ı Esasî yeniden yürürlüğe girmiş ve milletin hukuku koruma altına alınmıştır. Üstelik dinin de emrettiği meşveret usulü, meşrutiyet sayesinde yönetime yansıtılmaktadır. "*Hak Te'âlâ nass-ı Furkân'ında fermân eylemiş/ Meşveret emr-i celîli bâ'is-i fevz ü selâm*" (1325b: 14) diyen şair, isyancıları doğru yola çağırır. Şiirin bu bölümü Ekrem'in hukukun üstünlüğüne vurgu yapması bakımından dikkate değerdir.

Manzumenin sonraki bölümünde Sultan Abdülhamid, kendi makamı için millete zarar vermekle suçlanır. Neticede o da malum akıbetten kurtulamayacaktır. Nâmık Ekrem, daha sonra İstanbul'da meydana gelen çatışmaları tasvir eder. Kargaşayı yansıtabilecek ses ve imaj seçimlerinin dikkat çektiği mısralarda irtica tehdidinin yarattığı korku hissedilir:

"İstanbul'un sokakları pür-hevl-i velvele

Her noktadan gelirdi bir âsîb zelzele
Mevsim tarâvetiyle hoş-âheng-i nev-bahâr
Lâkin bu reng-i terde ne âteşli cilve var
Bir ra'şe aldı kalb-i elem-nâk-i zârımı
Eyvâh! Kaplıyor yine zulmet nehârımı" (1325b: 19).

Endişe içindeki şair, kıyamet sahnelerini seyreder gibidir. Ordunun bu hâle bir son vereceği ümidini taşır. Bu duyguyla dışarı çıkan şair, beklediği müjdeli haberi alır:

"Bir geçen zâta sordum ahvâli:
Dedi 'asker, cünûd-ı hürriyyet
Girdiler şehre, saçtılar dehşet
Bu haber, bu peyâm-ı şâd u sa'îd
Fikrime saçtı incilâ-yı ümîd" (1325b: 21).

Ordunun müdahalesiyle vatan yeniden kurtuluşa erer. Bunu bir ilahi yardım olarak gören şair, mutluluğunu dile getirir:

"Mu'azzez ordumuzla bâğ-ı kişver-şâd, sa'd-âbâd
Muzaffer şimdi hür 'Osmânîlular, mahvoldu istibdâd
Tecelli etti yer yer nûr-ı mülk-ârâ-yı hürriyyet
Vatan buldu selâmet, işte ikbâl, işte 'ulviyyet" (1325b: 24).

Nâmık Ekrem, hürriyetin kesin zaferini kutladığı bu mısralarda Osmanlı kimliğini de istibdadın karşısına konumlandırır. Osmanlılık vatan, millet sevgisi ve hürriyet şuuruyla ilişkilendirilir. Gerici bir hareket olarak tanımlanan 31 Vakası üzerine kaleme alınmış olan "Zafer-i Hürriyyet", din üzerinden gerçekleştirilmek istenen bir suistimale yine dinî referanslar vermek suretiyle karşı çıkan bir manzumedir. İstibdat döneminin karanlığının zihinlerde hâlâ canlı hatıralar olarak durduğu anlaşılan metinde hürriyetin, yasanın, güçlü bir ordunun ve millî birliğin önemi vurgulanır.

2.6. Yıkılan Hayaller

Nâmık Ekrem, devrindeki pek çok edebiyatçı gibi Meşrutiyet'in ilanını yürekten kutlamış, İttihat ve Terakki aracılığıyla kurulacak yeni bir düzenin ülkeyi selamete eristireceğine inanmıştır. Bu düşünceler devrin basınına da hâkim olur. Sansürün ortadan kalkmasıyla sınırsız bir özgürlük havası eser. Fakat çok geçmeden hürriyetin getirdiği bir şaşkınlık, ne yapacağını bilmezlik durumu ortaya çıkar. Kimi edebiyatçılar bunu şiirlerine taşımayı ihmal etmez. Mehmet Âkif'in "Süleymaniye Kürsüsünde" şiiri, devrin bu kargaşasını anlatan mısralara sahiptir. İttihat ve Terakki'nin yönetimi tam anlamıyla ele geçirdiği dönemden sonra ise baskı,

yönetimde keyfilik, liyakatsizlik, fırkacılık gibi hastalıkların hem partiyi hem de toplumu ele geçirdiği görülür. Daha önce meşrutiyetin ilanını kutlayanlar, pişmanlık duymaya başlar. Yine Mehmet Âkif'in "Âsım"ında Köse İmam ile Hocasade'nin kimi diyalogları bu hayal kırıklığını yansıtır. Köse İmam'a: "Ağlasın milletin evlâdı da bangır bangır, / Durma hürriyeti aldık diye, sen türkü çağır!" (2018: 358) dedirten Âkif, aynı şiirin devamındaki meşhur semerci hikâyesiyle de gelenlerin gideni arattığını ima eder (2018: 361).

Tevfik Fikret'in yazdığı "Doksan Beşe Doğru", "Hân-ı Yağma" gibi şiirlerde de İttihat ve Terakki yönetimine ağır eleştiriler getirilir. "Doksan Beşe Doğru"da "Bir devr-i şeâmet, yine çiğnendi yemînler;/ Çiğnendi, yazık, milletin ümmîd-i bülendi!/ Kânûn diye topraklara sürtündü cebînler;/ Kânûn diye, kânûn diye kânûn tepelendi..." (2021: 1107) diyen Fikret, hukuksuzluğun hâkim olduğu, meclisin kapatılarak otuz üç yıllık devr-i istibdat uygulamalarının tekrar edildiği İttihat ve Terakki yönetiminin de tarihe lanet ve mezellele kaydedileceğini savunur. "Hân-ı Yağma"da ise milletin emeğini, kazancını yağmalayan ve kendinden başkasını düşünmeyen haris yöneticileri hedef alır:

"Verir zavallı memleket, verir ne varsa, mâlini
Vücûdunu, hayâtını, ümmidini, hayâlini
Bütûn ferâğ-ı hâlîni, olanca şevk-i bâlini
Hemen yutun düşünmeyin harâmını, helâlîni..." (2021: 1116).

Nâmık Ekrem de 1912'de I. Balkan Savaşı sırasında kaleme aldığı "Felâketten Felâkete" şiirinde hayalleri yıkılan ve ümitsizliğe kapılan biri olarak karşımıza çıkar. Şair istibdâdın karanlığı içinde dertlenirken, ihtilâlcilerin vatanın yüzünü güldürmek vaatleriyle ortaya çıktıklarından bahseder:

"Dediler kalmadı leyâl-i figân!
Haşerât-ı fesâd zulm olacak
Vatanın, milletin yüzü gülecek
İşte bulduk hayât-ı ferhunde" (1332: 32).

Bu vaatlerle devr-i istibdat kapanırken, millet de kurtarıcılarını "Yaşla!" diyerek karşılar. Fakat mutluluk uzun sürmez. "Yaşasın"la iş görülmeyeceği kısa sürede anlaşılır:

"İnsicâm almadı nizâm-ı umûr,
Kaldı meydânda hep kusûr u küsûr
Bir telâş u nümâyîş aldı bizi
Sarmadık sızlayan cerîhamızı" (1332: 32-33).

Ekrem, hürriyetin ilanını takip eden günlerde ortaya çıkan düzensizlikten; hürriyet kutlamalarının, gösterilerinin yarattığı dağınıklık içinde çözüm bekleyen sorunların bir türlü halledilmediğinden yakınır. Ayrıca siyaset sahasında ortaya çıkan çeşitli fırkalar da toplumu fitne ateşine atmaktadır:

"İhtilâl âteşiyle yandı vatan

Bir taraftan da rûzgâr-i fiten:

Fırkalar; sûriş-i nifâk u fesâd...

Ettiler mülk-i milleti ber-bâd..." (1332: 33).

Toplumsal düzen daha oturmamışken bu kez Arnavutluk ve Yemen gaileleri çıkmış, bunları da Trablusgarp Savaşı takip etmiştir:

"Kesildi pîr ü civân, âh! Bi-hesâb 'urbân

Kırıldı 'uzv-ı vatan, yaralandı cân u cenân

Nedir, dedik? Bu belâlar, bu derd ü hüsrânlar

Kasıp kavurdu bizi türlü türlü hicrânlar" (1332: 33).

İtalya karşısında alınan mağlubiyet ve yaşanan toprak kaybının millete yeniden gözyaşı döktürdüğünü söyleyen şair, Osmanlı tarihine yönelir. Kendi kendine bir zamanlar fetihten fethetme koşan o devletin şimdi nerde olduğu sorusunu sorar. Şair daha sonra Balkan faciasını şiirine taşır. Başlıktan da anlaşılacağı üzere devlet felâketten felâkete sürüklenmektedir. Rumeli toprakları bir bir elden çıkarken, düşman ayakları Sultan I. Murad'ın türbesini çiğnemektedir: *"Ey Murâd, ey şeh-i mağfûr u şehîd, artık uyan!! Çiğniyor meşhedini pâ-y-i le'im-i düşmen..." (1332: 34)* diyerek sultanın ruhundan yardım dilenen şair, vatanı kurtaracak hiç kimse olmamasına esef eder. Vatan topraklarında yeni bir Kerbelâ faciası yaşanırken, millet "sis, kan, halecân" içinde boğulmaktadır. Nâmık Ekrem yine maziye atıfta bulunur: *"Nerde ey Türk? O hamiyetli, yiğit ecdâdın, Nerde Fâtihleri mülkün, bu füyûz-âbâdın" (1332: 36)* sorusunu soran Ekrem, düşmanların Osmanlı Devleti'ne galebe çalmasını ve yaşanan bunca acının milletin gafletinden kaynaklandığını savunur:

"Şaşırtıp kaldık evet, bulmadık imkân-i halâs

Kalmamış bizde meğer 'azm u metânet, ihlâs

Görmüyor gözlerimiz çevremizi hep körüz

Bu mezelletle, sefâletle niçin mağrûruz?" (1332: 37).

Ülkeyi yükseltmek için çaba göstermeyen, samimiyetsiz bir yığın hâline gelmiş ve kendi içindeki kavgalara çözüm bulamayıp millet olma vasfını yitirmiş bir yığından bahseder Nâmık Ekrem. Meşrutiyet'in vaat ettiği ittihadı ve uhuvveti yitiren Osmanlılar, cehalet ve mihnet içinde yüzmektedir. Onları kurtaracak çözüm ise saptıkları yanlış yoldan dönüp hakkı tutmak olmalıdır. "Felâketten Felâkete" şiiri,

arka arkaya girdiği savaşlarda kötü bir sınav veren İttihat ve Terakki yönetimine yönelik bir sitem ve eleştiridir. Parti, ülke yönetimindeki tecrübesizliği ile kısa sürede zaafa düşmüş, muhalif seslere tahammül giderek yok olmuş ve fırkacılık toplumsal açıdan büyük bir tehdit hâline gelmiştir. Nâmık Ekrem de aslında bu hususa dikkat çekmek ister. Millet, birlik duygusunu yitirmiştir. Siyasetten orduya düzen bozulmuş ve tedbir alması gerekenler gaflete dalmıştır. Şair bir yandan nostaljiye kapılır. Ama ayağını hâlden ayırmaz ve kurtuluş için yapılması gerekenleri soyut bir şekilde de olsa söylemeyi ihmal etmez.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Tanzimat'la birlikte başlayan demokrasi yolculuğunun son aşaması II. Meşrutiyet'in ilanıdır. Hürriyet, adalet, eşitlik ve hak egemenliği kavramlarının geliştiği Tanzimat Dönemi düşünce dünyası, II. Meşrutiyet'le birlikte eylem alanında büyük bir adıma dönüşür. Türk siyasi hayatını derinden etkilemiş olan bu olay, otuz üç yıl süren baskıcı II. Abdülhamid yönetimini kanunları tatbika ve meclisi açmaya zorlayan başkaldırıları sayesinde meşruti rejimin yeniden ilan edilmesiyle neticelenir.

İnkılapla birlikte basın sansürünün ortadan kalkması, canlı bir yayın hayatı yaratır. Meşrutiyet'in ilanını takip eden günlerde dergi ve gazeteler inkılabın övgüsü ve geçmiş dönemin eleştirisiyle dolar. Bu büyük değişim, edebiyat sahasında da çok geçmeden yankısını bulur. Tanzimat'tan itibaren siyaset ve toplumsal hayatla içli dışlı olan şiir dünyasında II. Meşrutiyet'in getirdiği bir sevinç ve ümit atmosferi doğar. Tevfik Fikret, Ömer Seyfettin, Mehmet Âkif, Ahmet Hâşim gibi pek çok şair inkılabı kutlarken istibdat devrine duydukları öfkeyi dile getirir. Söz konusu şiirlerde adalet, medeniyet ve hürriyet kavramlarına vurgu yapılır. Şairler, çoluk çocuk bütün bir milletin mutluluğuna ortak olmak ister.

Dönem şairleri arasında, adı pek bilinmeyen bir isim de Ayanzâde Nâmık Ekrem'dir. Edebiyat-ı cedide şiir anlayışına daha yakın olduğu bilinen, bireysel ve toplumsal meseleleri şiirlerinde konu edinen şair, II. Meşrutiyet'in ilanını üzerine de çeşitli gazete ve dergilerde şiirler yayımlar. Bunları daha sonra *İnkılâp* (1324), *Yâdigâr* (1325a), *Zafer-i Hürriyet* (1325b) ve *10 Temmuz Hatırası* (1327) isimli kitaplarda bir araya getirir. Bu kitaplarda yer alan şiirler, şairin Meşrutiyet taraftarı bir kişiliğe sahip olduğunu gösterir.

Nâmık Ekrem, inkılabın ateşli bir savunucusu olduğu kadar devr-i sabıka karşı da öfke doludur. İstibdat dönemini eleştiren şiirlerde, II. Abdülhamid'in zulüm, sürgün, cinayet ve hukuksuzlukla suçlandığı görülür. Onun otuz üç yıllık yönetiminin altında halkın suçsuz yere ezildiğini vurgulayan şair, İslam tarihinde Kerbelâ faciasına atıfta bulunarak baskıcı rejimi tarihin karanlık ve lanetli tarafına kaydeder. Öyle ki istibdat yönetimi, ilgili şiirlerde karanlıkla bağdaştırılır. Söz konusu metinlerde II. Abdülhamid saltanatından bahseden mısralarda sıklıkla gaddar, zulüm, esaret,

mezar, meşhed gibi kelimelerin kullanılarak bu karanlığın ifade edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

Meşrutiyet'in ilanıyla hürriyetin gelişine ve baskıcı rejimin ortadan kalkışına sevinen Nâmık Ekrem, yeni dönemi büyük umutlarla karşılar. Çalışmada incelenen şiirlerin hepsinde Meşrutiyet, hürriyet, adalet, ittihat, meşveret, meclis ve kanun kavramları birbirleriyle desteklenir. İlgili metinlerde Meşrutiyet'in, zulüm altında inleyen millete bir güneş aydınlığı sunduğu söylenir. İstibdat devrini karanlıkla ve ona uygun kelimelerle anlatan şair, buna karşılık olarak Meşrutiyet'i de aydınlık imgelerle tasvir etmeye çalışır. Işık, ziya nur, sabah, güneş Meşrutiyet sevincini anlatan şiirlerin kelime kadrosunda öne çıkar.

Nâmık Ekrem, Meşrutiyet'in ilanı üzerine kaleme aldığı şiirlerde hürriyeti millete bahşedenleri "hürriyet kahramanı" olarak selamlar. Bu kahramanlar Nâmık Kemal, Midhat Paşa gibi düşünce ve siyaset adamları; Enver, Niyazi beyler gibi komutanlar ve onların adsız cesur askerleridir. Şiirlerde yüceltilen bu kahramanların her birinin öne çıkan ortak özelliğinin vazife şuuru olduğu anlaşılır. Bu şuurla hareket ederek kendilerini vatan ve millet yolunda feda eylemekten çekinmeyen kahramanların her biri Osmanlı kimliğini pekiştirmek üzere idealize edilir.

Temmuz ihtilaliyle birlikte esen hürriyet havasını bozmasından endişe edilen 31 Mart ayaklanması da Nâmık Ekrem'in şiirinde ele alınır. Cahil ve fitneci ulemanın çıkarları için bazı askerleri kandırarak çıkardığı ayaklanma, başkentte kısa sürede büyük bir fitnenin ateşini körükler. Meşrutiyet'in getirdiği ümitte başını yastığına rahat koyan şairin yaşadığı endişe ve korku bu şiirlerin hâkim duygusudur. Milleti birbirine düşüren çatışmaları Rumeli'den gelen Hareket Ordusu'nun bastırması, şairin orduya minnetini artırır. Ekrem, şiirlerinde onları yüceltirken Osmanlı Devleti'nin yükseliş dönemine, yapılan büyük fetihlere atıfta bulunur. İstanbul'un asırlar sonra, bu kez Hareket Ordusu tarafından, yeniden fethedildiğini düşünen şair, hürriyeti, cesareti ve vatan sevgisini Osmanlı kimliğinin bir parçası olarak tasvir eder.

II. Meşrutiyet her ne kadar büyük bir coşku ve heyecan dalgası yaratmışsa da bir müddet sonra toplumda beklenen dönüşümü sağlamadığı anlaşılacaktır. Nâmık Ekrem de bu durumu fark ettiğinde diğer pek çok edebiyatçı gibi hayal kırıklığına kapılır. Sloganlarla işlerin yürümediğini anlayan şair, düşüncelerini yine şiirleri üzerinden dile getirir. Mehmet Âkif ve Tevfik Fikret gibi Nâmık Ekrem de eserlerinde İttihat ve Terakî'nin yönetim zaafını ve toplumsal barışın bir türlü sağlanamamasını eleştirir. Meşrutiyet'le gelen hürriyet ortamının kaotik bir hâl olduğu toplumsal hayat, siyasi çekişmeler ve ardı ardına girilen savaşlarda yaşanan büyük toprak kayıpları söz konusu şiirlerde işlenen başlıca konulardır. Nâmık Ekrem'in eğitimci yönü bu şiirlerde kendini gösterir. Şair, milleti gafletten uyanmaya çağırır. Böylece bir bakıma toplumu aydınlatma ve uyarma misyonu üstlendiği anlaşılır.

II. Meşrutiyet'in artan özgürlük ortamında kendi sesini duyurmayı başaran isimlerden biri olan Nâmık Ekrem, dönem içinde kaleme aldığı şiirlerde toplumsal ve siyasi konuları ele alır. Onun şiirlerinde karşımıza çıkan hâliyle Meşrutiyet idaresi, hürriyet ve adaletin en iyi şekilde temsil edildiği bir sistemdir ve hukukun üstünlüğüne dayanmaktadır. Millî birlik ve dayanışma vurgusunun yapıldığı şiirler bir Osmanlı kimliği oluşturma çabasını da yansıtır. Bu bağlamda Ekrem'in şiirlerinde Tanzimat aydınlarından gelen düşünce birikimini tevarüs ettiği anlaşılır. Yer yer didaktik yer yer hamasi bir üslubun hâkim olduğu şiirler, içerik ve yapı bakımından dönemin zihniyetini ve edebî anlayışını gösteren örnekler olarak edebiyat tarihinde yerlerini alır.

KAYNAKÇA

- AHMET HAŞİM (2005). *Bütün Şiirleri*. (haz. İnci Enginün, Zeynep Kerman). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- AKTAŞ, Ş. (2011). *Şiir Tahlili Teori-Uygulama* (2. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASSMAN, J. (2015). *Kültürel Bellek / Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (2. Baskı) (çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- AYATA, Y. (2009). *Eğitime Adanmış Bir Ömür Ayanzade Namık Ekrem*. Sivas: Asitan Yayınevi.
- AYÂNZÂDE NÂMIK EKREM (1324). *İnkılâp*. İstanbul: Ruşen Matbaası.
- AYÂNZÂDE NÂMIK EKREM (1325a). *-İki Şehid-i Hürriyet- Yâdigâr*. İstanbul: Ruşen Matbaası.
- AYÂNZÂDE NÂMIK EKREM (1325b). *Zafer-i Hürriyet*. İstanbul: Ruşen Matbaası.
- AYÂNZÂDE NÂMIK EKREM (1327). *-Osmanlı Ordusuna- 10 Temmuz Hatırası*. İstanbul: Ruşen Matbaası.
- AYÂNZÂDE NÂMIK EKREM (1332). *Şi'r-i Hakikat*. İstanbul: Cemiyet Kütüphanesi.
- BAYUR, Y. H. (1991). *Türk İnkılâbı Tarihi* (C. I/II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- BERKES, N. (2006). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (9. Baskı) (haz. Ahmet Kuyuş). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BOA (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi). *Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.)*. 1176/110. Tarih: 27 Zilhicce 1329 (19 Aralık 1911).
- Kur'an-ı Kerim Meali* (2011). (12. Baskı). (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları).
- DURMUŞ, M. (2023). "Ayanzade Namık Ekrem". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (C. 3) (2. Baskı). Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları, 3-4.
- EMİL, B. (t.y.). "Ziya Paşa'da İslâmiyet ve Meşveret (Parlamento) Fikri". *Türk Kültür ve Edebiyatından-2-Şahsiyetler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 37-72.
- ENGELHARDT, [E.P.]. (1999). *Tanzimat ve Türkiye* (çev. Ali Reşad). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- ERCİLASUN, B. (1998). "Servet-i Fünun Edebiyatı". *Türk Dünyası El Kitabı* (C. 3) (3. Baskı). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 557-581.
- ERGUN, S. N. (2018). *Namık Kemal'in Hayatı ve Şiirleri*. İstanbul: Historia Yayınları.
- ERSOY, M. A. (2008). *Safahat* (haz. Ertuğrul Düzdağ). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- HANİOĞLU, Ş. (2001). "İttihat ve Terakki". *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 23). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 476-484.
- İNALCIK, H. (2006). "Tanzimat Nedir?". *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık). İstanbul: Phoenix Yayınları, 13-35.
- KANKILIÇ, H. V. (1967). *Kerkük'te Yatan Bir Türk Şairi: Birecikli Nâmık Ekrem-Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. Birecik: İrfan Matbaası.

- KAPLAN, M. (1948). *Namık Kemal Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- KARAL, E. Z. (1999) *Osmanlı Tarihi IX. Cilt: İkinci Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı 1908-1918* (2. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KARAL, E. Z. (2007) *Osmanlı Tarihi VIII. Cilt: Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907* (6. Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KOÇAK, C. (2009). "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet". *Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce Cilt I: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Siyasî Birikimi* (ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil) (8. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 72-82.
- KORKMAZ, R. (2006). "Servet-i Fünun Topluluğu (1896-1901)". *Türk Edebiyat Tarihi* (C. 3) (ed. Talat Sait Halman vd.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 102-142.
- KUNTAY, M. C. (2005). *Mehmed Akif* (5. Baskı). İstanbul: L&M Yayınları.
- MARDİN, Ş. (1991). "XIX. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti". *Türk Modernleşmesi Makaleler IV*. İstanbul: İletişim Yayınları, 82-102.
- MARDİN, Ş. (1996). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- OKAY, O. (2013). *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı* (3. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZCAN, A. (2007). "31 Mart Vak'ası". *TDV İslâm Ansiklopedisi* (C. 34). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 9-11.
- POLAT, N. H. (2014). *Şair Ömer Seyfettin Bütün Şiirleriyle*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- SAZYEK, H. (1993). "II. Meşrutiyet'in İlanı ve Şiirimizdeki Yankısı". *Türkoloji Dergisi*, 3/11: 263-281.
- SEYİTDANLIOĞLU, M. V. (2006). "Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Meb'usan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama". *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu* (ed. Mehmet Seyitdanlıoğlu, Halil İnalçık). İstanbul: Phoenix Yayınları, 255-265.
- Şinasî Bütün Eserleri*. (2005). (haz. İsmail Parlatır, Nurullah Çetin). Ankara: Ekin Yayınları.
- TANPINAR, A. H. (2000). "Nâmık Kemal'in Hayatı ve Eserleri". *Edebiyat Üzerine Makaleler* (6. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları, 226-246.
- TANPINAR, A. H. (2013). *On Dokuzuncu Yüzyıl Türk Edebiyatı Tarihi* (21. Baskı). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Teofik Fikret Bütün Eserleri -Eleştirel Basım-* (2021). (haz. Nazım Hikmet Polat). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.